

OBRIU PAS!

**ALFRED
BOSCH**

**L'EPOPEIA DELS QUE VAN
SALVAR EL CATALÀ... A PESAR
D'ELLS MATEIXOS**

Columna

ALFRED BOSCH

OBRIU PAS!

L'epopeia dels que van salvar el català...
a pesar d'ells mateixos

PRIMERA EDICIÓ: MARÇ DEL 2024
© ALFRED BOSCH PASCUAL, 2024
© COLUMNNA EDICIONS, LLIBRES I COMUNICACIÓ, S.A.U.
AV. DIAGONAL, 662-664 - 08034 BARCELONA
ISBN: 978-84-664-3167-5
DIPÒSIT LEGAL: B. 2.487-2024
FOTOCOMPOSICIÓ: GRUP62
IMPRÈS A CATALUNYA - PRINTED IN CATALONIA

www.columnnaedicions.cat

La lectura obre horitzons, iguala oportunitats i construeix una societat millor. La propietat intel·lectual és clau en la creació de continguts culturals perquè sosté l'ecosistema de qui escriu i de les nostres llibreries. En comprar aquest llibre contribuïu a mantenir aquest ecosistema viu i en creixement. A Grup62 agraïm que ens ajudeu a donar suport així a l'autonomia creativa d'autores i autors perquè puguin continuar desenvolupant la seva funció.

Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra. Podeu contactar amb CEDRO a través del web www.conlicencia.com o per telèfon al 91 702 19 70 / 93 272 04 47.

Índex

<i>Pròleg</i>	II
I. Català contra castellà	
Primera guerra de les lletres	17
II. Poetes contra poetes	
Segona guerra de les lletres	49
III. Sí contra oc	
Tercera guerra de les lletres	85
IV. Enzes contra ases	
Quarta guerra de les lletres	133
V. Is gregues contra is llatines	
Cinquena guerra de les lletres	183
VI. Diccionari contra diccionari	
Sisena guerra de les lletres	227
VII. <i>Pax fabriana</i>	267
<i>Epíleg</i>	291
<i>Agraïments</i>	299

I

Català contra castellà

Primera guerra de les lletres

—**B**ígam! Ets un bígam!!
—Què dius? —Don Víctor es va mirar atònit l'home que tenia davant seu. Va badar la boca i va deixar caure la pipa a les mans; no sabia si esbrincar-lo o girar-li la cara—. Aviam... Ho pots repetir?

—Que ets un bígam. Jugues a dues bandes.

Víctor Balaguer no era un qualsevol, i calia anar alerta amb ell. Per molt menys del que li havia dit el company de taula, havia arribat a ensenyar els punys, i alguna vegada les pistoles. Tenia els ulls inflamats, un punt somniadors però plens de foc; atacava de cara, com un lleó, amb aquella cabellera rossa al vol i la barba daurada d'ariet. Era el poeta de moda. El poble, i sobretot el poble femení, l'adorava. Als trenta-cinc anys, era el més aclamat dels romàntics. Ho tenia tot: oratòria, figura, bellesa, virilitat, elegància en el vestir, progressisme, catalanisme...

—Torna a pronunciar la paraula, i... i... —L'home

no sabia què dir. Es va passar la mà per la barba esculpada. Es va aixecar. Va disparar els ulls, més grossos que de costum, va adoptar un posat teatral i va impostar la veu amb un timbre ressonant—. Però com...? A casa meva!!! Amb la meva esposa a la cambra del costat!! Retira el que has dit!

Al voltant de la taula, els altres lletraferits callaven i es miraven els litigants, l'ofès i l'ofensor. Havien estat parlant tranquil·lament de reflotar els Jocs Florals, aquell festival poètic de l'edat mitjana. Tot just havien abordat un tema secundari, que era l'idioma del certamen. Alguns creien que havia de ser el castellà, com era habitual. Havien considerat obrir-lo també al català, fer-lo en tots dos idiomes o fins i tot només en català. Don Víctor havia ridiculitzat aquesta última proposta. I en aquell punt havia rebut l'estirabot. Els companys sabien que Don Víctor tenia una amant reconeguda, com la tenia tothom, però no era gaire elegant dir-ho en públic. I menys a casa seva. I menys coneixent aquell temperament que gastava...

El convidat, certament, era maldestre. Ho hauria pogut resoldre amb una simple disculpa. Però en lloc de retirar polidament l'ofensa, es mantingué ferm, sense immutar-se, amb ullets sorneguers. Es va incorporar; semblava que estendria la mà en gest de pau, però no. Va acostar-se a l'escopidora, va carregar un gargall ben espès i el va disparar contra el pot d'aram. Va tornar a seure i va sostenir la mirada desafiant de Balaguer.

—No retiro res, Víctor. Ho mantinc.

—Aleshores... —L'ofès es va estarrufar—. No em

queda més remei que defensar el meu honor. Tria arma i lloc.

Era coneguda la seva afició a batre's en duel. Però a l'altra banda de la taula, assegut i amb ulls burletes, hi havia un personatge ben poc de cavalleries. El que havia proferit l'insult era Antoni de Bofarull, un poeta poc imponent, comparat amb la bèstia fogosa del davant, encara que tan èpic i líric i somiatruïtes com l'altre. No era ni la meitat de popular, ni un terç de combatiu, ni un tros d'idoltrat del que era Balaguer. A sobre, era de Reus —però això ja era una màcula de naixement. Des que s'havien conegut fent d'estudiants, eren el gat i el gos.

—L'arma serà la ploma. —Bofarull va eixamplar encara més la rialleta—. I el lloc serà... el concurs dels Jocs Florals.

Balaguer va veure que es quedava sense duel, i de cop va entendre que el seu adversari li prenia el pèl. Amb tot, estava massa encès per apagar els focs. Per sort, no eren a ple estiu, i una brisa de primavera entrava pel finestral. Aquell vespre fresc de març rebaixava un poc els ardors. Els escriptors del moment s'havien trobat a casa d'en Víctor, al barri del Raval, i ningú no s'havia esperat aquella sortida de to de Don Antoni, tot i que el coneixien de sobres. Sabien que sempre buscava la gràcia, encara que la gràcia no sempre el busqués a ell.

—Ara mateix no sé a què jugues, ximplet. —Balaguer va tornar a seure i va collir la pipa per apuntar-lo—. Però et juro que aquesta estupidesa no quedarà impune. Me la pagaràs.

—És que no parlava de dones. —Va obrir els llavis, ara sí, en un somriure clar—. Ets tu que t'has confós.

—Però si m'has dit bígam, tros d'ase!

—Ho sé. —Es va passar els dits per la closca, que vora els quaranta anys ja havia perdut tota esperança de frondositat—. Però això no vol dir que em referís al gènere femení.

—Dues dones, dues!! —va rugir Balaguer—. Bígam vol dir que tens dues dones. I deixa de riure!

—A veure —va intervenir un tercer personatge, doctorat en paciència—. Tal vegada l'acudit de Don Antoni no ha estat el més oportú del món, però deixem que ens ho expliqui, potser ho podem aclarir tot i tornar al que estàvem debatent. Jo us estava dient que el català, o llemosí com l'anomenem els acadèmics, potser podria ser al certamen, atès que a les aca-balles de la baixa edat mitjana...

—És que m'ha insultat, el refotut!

La concurrència va mirar Víctor Balaguer amb ulls severos. Havia tallat la paraula al respectable i emèrit Don Manuel. Era el més gran dels presents, l'únic del grup que passava de la quarantena, i encara semblava més vell del que era. Es tractava d'un catedràtic vocacional, una d'aquelles persones que havien tingut l'absurda pensada de néixer obsoletes. Es passejava arreu amb un nas molt recte i fi, de filòsof alexandrí, una calba del tot deshabitada, brillantíssima, i uns ulls immensament tristos. Tenia la cara llarguíssima, tant com les seves classes a la universitat, que avorrien les mosques, i era principalment per això que el conside-

raven el més docte i eminent. I Milà i Fontanals no era un savi que es pogués interrompre.

—Disculpeu, professor —va dir Don Víctor amb un esbufec—, però és que aquest home —va assenyalar de nou el seu rival, que ja es mofava descaradament d'ell—, aquest home... De què rius, caragirat?

—Deixem parlar Bofarull —va insistir el catedràtic, amb els ulls clucs—. Estàvem a punt d'encetar un debat sobre els idiomes que acceptàriem en els versos presentats a concurs, i...

—Molt senzill. —Les galtes mostraven el vi que havien begut—. Ha, ha —va fer la rialla—, molt fàcil, és que no parlava de dues dones, parlava de dos idiomes.

—Què punyetes diu aquest fantasma? —Balaguer va escrutar un a un els seus companys de taula.

—Jo sí que ho entenc —va arbitrar el professor—. Estàvem parlant de llengües, Don Víctor, i has defensat l'ús de dues llengües als Jocs Florals. És el que podríem arribar a qualificar de pràctica bilingüe, altrament anomenat hàbit diglòssic.

—I què cony...? Què té a veure amb...?

De sobte, el trobador fogós va deixar caure les espatlles. Tots els altres també. Tot es va calmar, i els esperits es van deixar anar. Les riotes de Bofarull es van encomanar als presents. Fins i tot Don Manuel, el catedràtic, va fer rialletes discretes sota el nas. Víctor Balaguer es va redreçar, va llançar la pipa contra la levita del contrincant i es va ajustar el llacet. Llavors va desplomar-se a la butaca, es va passar els dits per la cabellera lleonina, tot seriós, i se'ls va mirar un per un.

—Quina carallotada. Quina beneitura. Com que

proposo fer servir dues llengües, soc un bígam. No fa cap gràcia.

Va fer una rebufada i llavors, lentament, va deixar anar unes quantes bufades curtes. Però va fer esforços sobrehumans per contenir-se. Mentre la taula sencera es petava de riure, i treien els mocadors per eixugar-se les llàgrimes, ell anava aclarint-se la veu i expulsant el riure per on podia. Es va redreçar al seient.

—Au va, l'idioma. I no fa cap gràcia. Vinga, que de seguida estarem.

Havien de decidir l'idioma; ho havien deixat per al final perquè l'assumpte, francament, no els feia perdre la son. Havien discutit tantes coses destacades... Qui presidiria el certamen, si el podrien fer a l'ajuntament, qui posaria els diners per als premis, qui serien els membres del jurat, qui i com ho publicaria... La llengua podia esperar. Però abans de marxar cadascú a casa seva, havien de rematar el detall.

Va aparèixer la Nola, la dona de Don Víctor. Era una dona encara jove, ben plantada i de bon caràcter. Va deixar a la taula una safata amb gots menuts i una ampolla d'absenta.

—Tot bé, rei? —Va acaronar els cabells al seu marit.

—Sí, bonica. Has sentit els crits, oi? —va dir ell, refregant-se els ulls—. No pateixis, és aquest Don Antoni, que és realment un trapella. Sí, sí, tot va bé. —Finalment se la va mirar—. Ara plegarem, cinc minuts.

—Feu, feu.

La dona era bondadosa i tenia un deix de malenconia als ulls. Estava molt enamorada del poeta, i en justa

correspondència, ell... ell era tot un cavaller. S'havien promès molt joves, amb un embaràs pel mig. Bé, en realitat havia estat més complicat; primer s'havien vist un parell de vegades, però ella havia marxat a viure a Madrid, i el jove trobador ni tan sols havia tingut notícia de l'embaràs. Quan va néixer el fill, els pares d'ella, gent adinerada, van fer mans i mànigues per ocultar el fet. Don Víctor es va escapar a Madrid per tornar-la a veure i aleshores, per sorpresa, va descobrir que hi tenia un fill. Va remoure cel i terra per restablir el seu honor, i va programar les esposalles.

Just abans de casar-se, però, la tragèdia els va colpir; va morir la criatura. Però igualment es van casar, i la cerimònia va ser en una possessió de la família d'ella, al monestir de Sant Jeroni de la Vall d'Hebron. A la cerimònia estaven tots trinxats. Ella devastada, ell obsedit a fer penitència, els pares d'ella contraris a l'enllaç amb aquell bohemí, i la mare d'en Víctor oposada al casori del seu fill amb una fresca que s'havia deixat prenyar a la primera. Encara com la parella havia aguantat tan bé el pas del temps. Sens dubte es devia a l'amor per una banda i al sentit del deure per l'altra. Tothom trobava aquella aliança ben exemplar i envejable.

—No trigarem gaire, t'ho prometo. —L'espòs li va donar uns copets a la mà—. Resolem el serrell aquest de l'idioma i pleguem.

—Pujo a la meva alcova. Però si volen res, els senyors —va dedicar-los un somriure lèndrid—, només cal que m'avisin.

Es van alçar tots els homes i van fer un cop de cap respectuós. La mestressa de la casa va marxar, i encara

no havia tancat la porta que Bofarull ja s'havia abraonat damunt l'ampolla.

—Aviam. —La va destapar i va fer rajar l'absenta, omplint el got de verdor fins a dalt, fins i tot vessant-ne un rajolí—. Vós què n'opineu, Don Manuel? Sou el que més hi enteneu, en coses de llengua. Jo discrepo de Don Víctor. Això dels dos idiomes no funciona. —Va tancar l'ampolla i ni tan sols va oferir beguda als altres—. Ho hem provat molts cops i no té bona acceptació. O l'un o l'altre. Res de bigàmies.

Don Manuel va interrogar amb la vista l'amfitrió, però aquest segon el va esquivar. Decidit a compensar la mala educació del seu convidat bevedor, va prendre l'ampolla, es va incorporar i va anar omplint tots els vasos. I el professor Milà i Fontanals, per defecte, va ser l'encarregat de plantejar el dilema. Era el més respectat de la colla; per ensopit, i per edat, però també perquè era l'únic d'ells que no pretenia ni ser trobador ni fer versos sublims. Les muses no el temptaven gens, i per tant no era cap competidor, ni ho seria mai.

—No és una decisió gaire important, només es tracta de saber en quina llengua fem la invitació. La podem fer en castellà, com sempre, o en català, excepcionalment... o potser en totes dues.

—No es tracta només de la convocatòria —va interrompre Bofarull, rellepant l'absenta que li regalimava per la barba—. Si ara ho fem d'una manera, els discursos els haurem de fer igual, i l'admissió d'originals també.

—Ara l'incontinent ets tu! —va fer Don Víctor—. Que està parlant el catedràtic, home.

—Calma, senyors. —Don Manuel es va gratar aquelles seues interminables—. Ara és només el full de convit, tot i que té raó Bofarull, perquè haurem de guardar una certa coherència.

—Ho veieu? —Don Antoni va alçar el got amb brusquedat i un esquitx va anar a parar a les ondulacions rosses de Don Víctor. Aquest va fulminar el seu convidat amb la mirada.

—Si us plau, senyors meus. —El professor tancava els ulls a la recerca de pau i alçava la mà demanant treva—. Fa més de deu anys que parlem de ressuscitar els Jocs Florals, i ara que ho estem fent,estic segur que la llengua... no serà cap obstacle. De fet, sabeu que si ho deixem obert hi dominarà el castellà. Ho veieu o no?

—Per això! —va intervenir Balaguer, amb un brot cardíac—. No podem anar contra la realitat!! No podem rebaixar el nivell!!

—Ah, ara sí que està permès interrompre? Que no estava parlant el catedràtic? —Bofarull va fer la cara forçada que feia quan imitava algú—. No podem rebaixar el nyi-nyi-nyi.

—Senyors, si us plau. —El professor va demanar una nova treva—. Permeteu que exposi el meu judici al respecte. Jo sempre he escrit els meus tractats i he fet les meves classes en castellà. És obvi que no podem empresonar, amb els rústics i accidentals modismes dels dialectes locals, els pensaments filosòfics cosmopolites i universals de Schiller, de Lamartine, de Hegel... Això està reservat a les llengües amb tots els ets i uts, als idiomes que posseeixen una llarga tradició literària, una història sense ruptures, grans noms il·lustrats, gramàti-

ques i diccionaris. En els certàmens lírics, però, podem acceptar que la nostra parla, encara que no sigui reconeguda com una llengua en majúscules, pugui ser expressada en versos. I això per què, us demanareu?

L'únic que es demanaven els presents era si obtindrien una segona tanda d'absenta, però el catedràtic no flaquejava i qualsevol interrupció més hauria estat mal vista.

—Doncs perquè estem parlant de la llengua del cor! És per aquest motiu que fa sis anys, us en recordeu?, fa sis anys es va obrir aquell certamen, com se'n deia?, a peces en qualsevol idioma. I abans, fa quinze anys, quina desolació. Tinc aquella crítica dels diaris clavada al cap. La cerimònia més ximple, pueril i ridícula que podríem imaginar. Això ens recriminaven, per seguir l'alta cultura en la nostra parla, fent d'estranyos en la nostra pàtria. Allò no va anar gaire bé, però tant és, ho teníem clar, els mots que vam aprendre al mateix temps que xarrupàvem la llet materna, aquells mots havien de tenir cabuda en...

Bofarull es va alçar per deixar un testimoni a l'escopidor, i va aprofitar per fer un enrenou considerable. Don Manuel es va veure obligat a fer una pausa incòmoda, mentre l'altre s'esgargamellava. Quan va tornar a seure, Don Antoni va allargar la mà cap a l'ampolla, indiferent a les mirades.

—Mireu, honorables senyors. El dialecte català, la nostra parla, com en vulgueu dir, no és present a cap llei moderna. Les escoles, per decret, han d'emprar l'idioma nacional, o sigui el castellà, els notaris també, els judicis també, el registre de la propietat... Fins i tot

els cementiris ens obliguen a fer les làpides en la llengua de Cervantes.

—I què? —va amollar Bofarull, tot apropant-se el got—. Que voleu muntar unes exèquies, potser? De què estem parlant?

—No interrompis —va fer Balaguer—. A més, el professor Milà i Fontanals té raó. I tu has dit el mateix més d'una vegada.

—Ah, sí? Quina bestiesa. On ho he dit?

—Als teus articles, Don Antoni, a les teves col·laboracions escrites.

—Bé, home, però és que... —Es va servir més líquid verd mentre imitava, sota el bigoti, les paraules del rival—. Als teus articles, Din Intini... nyi-nyi-nyi...

La coherència no era el punt fort de Bofarull. Des que havia arribat a Barcelona amb divuit anys, havia començat a escriure fent obres de teatre i articles en idioma espanyol, com tothom. Gràcies al seu oncle, havia obtingut una plaça a l'Arxiu de la Corona, on sovint trobava documents en català, però en la pràctica diària solia fer el mateix que la resta d'autors, escriure-ho tot, fins i tot les cartes privades, en castellà. Certament, d'un parell d'anys ençà havia decidit, com els seus companys de taula, fer algunes provatures en català, poemes antiquats i recargolats que no llegia gairebé ningú. Les coses importants, per descomptat, les continuava fent en la llengua important. I aquell era un costum que havia defensat més d'un cop. Si ara enarborava l'idioma d'Ausiàs March era, en bona part, per burxar i empipar Balaguer.

—És per tot això —va sentenciar el professor— que

he pres una determinació. Vull compartir amb vosaltres la meva conclusió, que és fruit d'una llarga reflexió, madurada mentre contrastava documents d'elevat valor filològic. En la meva modesta però ferma opinió, us vull comunicar que com a col·lega i servidor de les lletres... —arribats a aquest punt, ningú no l'escoltava, donant per fet el veredict de tan docta figura— és el meu criteri que caldria fer els Jocs Florals en català. I només en català.

Es van fer uns segons de silenci. A poc a poc, els entaulats van començar a reaccionar. N'hi va haver un que es va despertar de la seva letargia, i ja es disposava a buscar el barret i l'abric quan li van explicar el que passava. Ningú no s'ho acabava de creure. Però el catedràtic no havia fet ni una broma en sa vida, i per tant tots van arribar a la conclusió unànime, en un temps rècord, que segurament havia begut massa absenta. Inexplicablement, el seu got estava encara intacte, i ningú no recordava que l'hagués alçat ni una sola vegada.

—Però, aviam —va saltar en Bofarull—, heu dit *només* en català?

—Don Manuel, no pot ser. —Balaguer anava encenent la caldera interna—. Que us heu begut l'entement? És un error, oi? Volíeu dir en castellà?

—No, senyors —el catedràtic va tancar els ulls—, ho dic ben a consciència. Només en català.

El castell de focs de Don Víctor estava a punt d'espetegar.

—Un moment, un moment. —Va empassar-se el licor d'una sola glopada—. Hem d'admetre versos en castellà, ho hem de fer!! Que no ho veieu, que ens

quedarem amb la barretina i el trabuc? Els poetes de qualitat no voldran prendre part en aquest... en aquest... —Es va alçar, va passar-se els dits per la cabellera i va rugir—: En aquest festival de pagès, aquest aplec de rucs de muntanya, aquesta botifarrada amb gust de naf-talina!! Folls, sou folls!!

Quan Don Víctor s'exclamava, les pedres s'alçaven.

—Crec que una mica de mesura —va murmurar el professor— tampoc no ens aniria malament.

—A prendre vent, la mesura!!! Tant de temps treballant per aquest certamen i ara ens ho carregarem tot per fer un gest simbòlic!! Per calçar-nos l'espardenya un dia a l'any! —De sobte, va sentir la necessitat d'explicar-se—. Vejam, jo soc el primer a fer versos en la nostra parla materna!! Perquè quan hi poso el batec, hi poso el cor sencer!! Des de sempre!!

—Pse, fa un parell d'anys, i perquè aquella amiga teva hi va posar alguna cosa més, que si no...

—Bofarull! —Don Víctor va fer una pausa, encara de peu dret, i tot seguit va tornar a la càrrega—. Espases o pistoles? Au va, rata, rata d'arxiu, covard! Aviam si deixes d'injuriar. On? A Montjuïc?

Don Antoni es va limitar a mirar-se el got buit.

—Joves... —va dir Milà i Fontanals, i de seguida es va corregir—. Senyors, si us plau, som aquí per celebrar la festa lírica de la primavera, com ho feien els antics romans, en honor a la deessa Flora, i per lliurar el millor de les nostres...

—Ni Flora ni floretes! —va esclatar el més fogós dels trobadors—. No podem fer el ridícul! És que sembla mentida que no us n'adoneu!!

—Si us sembla —Don Manuel es va gratar la longitud del nas—, us explico com he arribat a la meva conclusió.

Tots van assentir, llevat de Balaguer, que es va limitar a seure.

—Mireu, jo també soc molt conscient que la nostra llengua de cultura és el castellà, i que no tindria cap sentit bandejar-la de les nostres vides, perquè aleshores el nostre registre lingüístic... —Va mirar les cares dels contertulians—. Bé, d'acord, tot això ja us ho he explicat.

Es va concentrar, tancant els ulls i parant les mans al davant com per aturar els cops. Ell sempre havia pensat que el català, o llemosí en l'àmbit acadèmic, era la parla de les relacions afectives i un perllongament natural seu. Els jocs de la deessa Flora havien de ser una celebració dels sentiments, una florida primaveral. Si haguessin estat discutint sobre ciència, per descomptat que pensaria diferent, però en les coses del cor... A més, hi havia un reclam atàvic en les paraules dels avis, dels besavis i dels ancestres que segles enrere havien cultivat els mateixos mots, i fins i tot en festes com la que pretenien ressuscitar.

—És el record trist i filial de la fragància d'una mare —realment s'estava concentrant molt, el professor—, és això. I la nostàlgia de les donzelles i les armadures que es movien al ritme d'aquelles belles recitacions. El que us vull dir, doctes col·legues, és que el nostre recital, un cop l'any, no afectarà el registre de les cerimònies ni dels progressos científics ni de l'acadèmia. Serà el nostre petit museu.

Es va fer un silenci espès, farcit de fums i licors i de barbes plenes de cendra i saliva. Ningú no sabia què dir. Don Manuel els havia desarmat de cop, no s'havien imaginat aquells raonaments. Anys després, ell mateix reconeixeria que l'havia empès un ànim trist i fúnebre, que havia fet una proposició en negatiu. Però d'alguna manera, sense reflexionar-hi gaire, havia trobat la clau de l'assumpte, i havia donat part de raó a tots els que deien que el català estava sentenciat i als que volien fer-lo idioma únic del certamen. El savi era un home de profundes crisis religioses i personals, suportava grans trasbalsos interiors i no desitjava cap enfrontament amb ningú. Era un pacifista afligit i reservat. Va rematar el seu judici amb les paraules més tristes que es podien imaginar.

—Nosaltres, senyors, construirem un temple. —Va acaronar-se la closca nua amb dits trèmuls—. Bastirem un refugi i un record de la nostra veu llemosina. I així, el dia que ja no hi siguem nosaltres, i que la música d'aquesta parla hagi sucumbit a les llengües majors, haurem deixat en la memòria els darrers versos que uns cavallers van voler trobar.

—Ben dit. —Bofarull va alçar el got i va animar tothom a fer-ho—. Si hem de morir, morirem en català!

Alguns van alçar el got, però sense gaire entusiasme. Don Víctor estava clarament decebut, per tant no va voler brindar. Ara bé, tampoc no s'atrevia a plantar batalla. L'èpica de defensar una mort digna per al seu idioma resultava irresistible. Es va limitar a rondinar una mica.